

5. Sotsialni sluzhby – rodyini: Rozvytok novykh pidkhodiv v Ukraini, (perevydannia) / Zared. I. M. Hryhy, T. V. Semyhinoi. Kyiv, 2003. 128 p.
6. Simeinoorrientovana sotsialna robota: praktychni aspekty. Konspekt leksii / Za zah. redaktsiieiu V. O. Kuzminskoho, S. S. Lukashova. Kyiv: Molod, 2010. 128 p.
7. Deiaki pytannia zdiisnennia patronatu nad dytynoiu: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 16.03.2017 r. № 148. URL:[http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/148-2017-%D0%BF\(datazvernennia:13.09.17\)](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/148-2017-%D0%BF(datazvernennia:13.09.17))

УДК: 371.32.91(07)

РОЛЬ КРАЄЗНАВСТВА У ФОРМУВАННІ ГЕОГРАФІЧНОЇ КАРТИНИ СВІТУ: ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Побидайло Н. Г.

Інститут педагогіки НАПН України, вул. Січових стрільців 52 д, м. Київ, Україна

jolly2008@ukr.net

У статті піднімається актуальна проблема формування географічної картини світу учнів на сучасному етапі розвитку суспільства, підкреслюється важливість географічної освіти в цьому процесі. Також описується плановане дослідження, спрямоване на виявлення рівня сформованості географічних знань і уявлень учнів. Проведено теоретичний аналіз подібних досліджень, які існують у світовій і українській практиці.

Ключові слова: географія, географічна картина світу, науковий світогляд, учні.

РОЛЬ КРАЕВЕДЕНЬЯ В ФОРМИРОВАНИИ ГЕОГРАФИЧЕСКОЙ КАРТИНЫ МИРА: ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Побидайло Н. Г.

Інститут педагогіки НАПН України, ул. Сечевых стрельцов 52 д, г. Киев, Украина

jolly2008@ukr.net

В статье поднимается актуальная проблема формирования географической картины мира и научного мировоззрения обучающихся на современном этапе развития общества, подчеркивается значимость географического образования в этом процессе. Автором описывается планируемое исследование, направленное на выявление уровня сформированности географических знаний и представлений обучающихся. Проведен теоретический анализ подобных исследований, существующих в мировой и украинской практике.

Ключевые слова: география, географическая картина мира, научное мировоззрение, ученики.

THE ROLE OF LOCAL HISTORY IN THE FORMATION OF A GEOGRAPHICAL PICTURE OF THE WORLD: PEDAGOGICAL ASPECT

Pobidaylo N.G.

Institute of Pedagogy of the NAES of Ukraine, Kyiv city, Ukraine

jolly2008@ukr.net

The article raises the urgent problem of the formation of the geographical picture of the world and the scientific outlook of students at the present stage of society development, emphasizes the importance of geographical education in this process. The author describes the planned study aimed at revealing the level of the formation of geographical knowledge and the views of students. A theoretical analysis of similar studies existing in the world and Ukrainian practice was carried out.

Formation of the geographic picture of the world, playing an ideological role, is an integral part of the process of socialization - the assimilation of the individual social norms and values, knowledge and skills that allow him to function successfully in society. The formation of the geographic picture of the world, one way or another, is carried out by the majority of the well-known institutes of socialization: besides the school, they also have a family, media

(television, press, Internet), peer groups and others. Geography plays a major role in shaping the social, humanitarian, economic and environmental consciousness during the modernization and reforming of the educational system.

It is necessary to stimulate independent activity students to induce them to the use of typical plans of description of territories and objects materials out mass media and popular science literature, what will help them to understand and analyse modern events in the world develop project activities. Such an approach will facilitate actualization educational-cognitive, communicative, information, value-semantic and other competencies and will greatly deepen acquisition of students. Mastering the determined amount of the names of geographical objects is envisaged in the program of every class. Separate names (plains, mountains, rivers, seas, etc.) are repeated in the program, but this does not mean that the repetition of any object should be limited to showing it on the map. In each course, an idea about him need to be supplemented new characteristic features and thus to expand and deepen students' knowledge about the objects being studied.

At the present stage, the priority directions of geography development are: study of the oceans, geographic information systems and space geography, political geography and geopolitics. In a crisis a few ethnic groups and their cultures are widely used in ethnology and ethnography. Geocology and natural resources are developing in connection with the need to use renewable natural resources and environmental protection.

Keywords: geography, geographical world view, scientific world outlook, pupils.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

Географія – одна з ключових ланок у формуванні сучасної наукової картини світу, вона дає комплексне розуміння простору планети Земля, тим самим долаючи стереотипи і буденний погляд на «плоский» світ з боку людини. Крім того, на цьому історичному етапі географія відіграє ключову роль у поясненні сучасних економічних, соціальних, культурних та політичних процесів. Географія є єдиною дисципліною, яка поєднує природничо-наукову і суспільно-наукову сторону, таким чином, формуючи цілий комплекс наук.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення цієї проблеми і на які спирається автор.

Розкриття ролі і місця краєзнавства в системі освіти, конкретизація його змісту, функцій, форм і методів краєзнавчої роботи знайшли відображення у ґрунтовних дослідженнях багатьох відомих учених-краєзнавців (І. Безкоравайний, О. Діброва, Ф. Заставний, М. Костриця, М. Крачило, О. Савченко, В. Серебрій, І. Соколова, П. Тронько).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячена стаття. Формулювання цілей статті (постановка завдання).

У статті розглянуто роль краєзнавства у формуванні географічної картини світу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

На тлі постійного вдосконалення освітнього стандарту і зростання кількості спеціальних навчальних дисциплін географічної спрямованості, країнознавча компонента залишається відносно стабільною і посідає одне з чільних місць у системі фахової підготовки учнів. І це не випадково.

Країнознавство, як навчальна дисципліна, задовольняє властиву людині цікавість і є практичною потребою підготовки фахівця. З її допомогою людина краще пізнає навколишній світ у всьому його колосальному розмаїтті просторових відмінностей: природних, культурних, етнічних, релігійних, соціально-економічних, політичних явищ і процесів.

Володіння географічними знаннями – важливий показник культури людини. Географія має широкі міждисциплінарні зв'язки з багатьма галузями наукового знання. Цілий ряд наукових дисциплін (таких як історія), які використовують у своїй методології географічний метод, широко застосовують спеціальні карти, формують просторовий підхід до вивчення і дослідження свого предмета.

Географічна картина світу лежить в основі знань, що відбивають уявлення людини про природу і суспільство, і служить фундаментом становлення різноманітного комплексу явищ географічної культури.

Відомий вітчизняний географ, педагог і методист В. П. Максаковський розкриває поняття «географічна культура», включаючи в нього такі компоненти: географічну картину світу, географічне мислення, методи географії, мову географії, і підкреслює важливість географічних знань у формуванні наукового світогляду [4].

Навчальна програма з географії розроблена на основі положень Державного стандарту базової і повної середньої освіти, згідно з яким шкільна географічна освіта є складовою освітньої галузі «Природознавство». Загальноосвітня цінність шкільної географії полягає у формуванні світоглядного розуміння природи Землі, її географічної оболонки як природного та природно-техногенного середовища, у якому протікає життя людини.

Шкільна географія спрямована на формування в учнів просторового уявлення про земну поверхню та розвиток умінь усвідомлено орієнтуватися в соціально-економічних, суспільно-політичних і геоекологічних подіях у державі і світі. Географія є не тільки джерелом нових відомостей про Землю, а й основою для формування гуманістичного світогляду, виховання дбайливих господарів, любові до рідного краю, набуття умінь і навичок адаптації до навколишнього середовища, адекватної поведінки в ньому.

Загальною метою шкільної географічної освіти є формування у школярів географічної картини світу. Мета реалізується через вирішення відповідних головних завдань:

- формування в учнів цілісного географічного образу Землі через розкриття регіональних та планетарних закономірностей і процесів;
- розкриття ролі географії у вирішенні економічних, екологічних і соціальних проблем суспільства;
- розвиток у школярів геопросторового мислення та вміння логічно викладати свої думки, що співвідносяться з реально пізнаваними географічними об'єктами;
- обґрунтування доцільності наукового підходу до природокористування, єдності навколишнього середовища, людини та її діяльності в територіальному аспекті;
- формування картографічної грамотності й культури;
- виховання національно свідомого громадянина, патріота, дбайливого господаря, грамотної, освіченої людини, гуманіста і природолюбця;
- вироблення в учнів умінь практично застосовувати здобуті географічні знання, користуватися джерелами географічної інформації, самостійно шукати, аналізувати і передавати її;
- розвиток здатності до співробітництва при виконанні практичних робіт та екскурсій;
- заохочення до самореалізації своїх здібностей, інтересів та життєвих планів засобами географії [5, с. 58].

Структура і зміст програми з географії базуються на принципах неперервності й наступності шкільної географічної освіти, її інтеграції на основі внутрішньо-предметних зв'язків, гуманізації, гуманітаризації, диференціації навчального матеріалу залежно від вікових можливостей учнів, практичної спрямованості. Курс «Соціально-економічна географія світу» (10-й клас) завершує базову географічну освіту школярів. Відповідно до типового навчального плану він вивчається в 10-х класах загальноосвітніх навчальних закладів протягом 52 години (1,5 години на тиждень). У курсі поєднується загальна економічна географія з економіко-географічним країнознавством.

Основна мета курсу – продовжити, а для більшості учнів – завершити формування знань про географічну картину світу, які спираються на положення теорії взаємодії суспільства і природи, відтворення і розміщення населення, світового господарства та географічного поділу праці, на розкриття глобальних та регіональних явищ і процесів.

Курс «Соціально-економічна географія світу» має сформувати в учнів цілісне уявлення про навколишній світ, показати глибокий взаємозв'язок природи, населення, господарства Землі, навчити просторово мислити, сприяти вихованню поваги й любові не тільки до своєї Батьківщини, а й до історії та культури інших країн і народів, що є надзвичайно важливим сьогодні, коли світ змінюється з небаченою швидкістю.

У 10-му класі виконуються чотири практичні роботи. Наведений у програмі перелік країн є орієнтовним. Учителю надається право обирати для більш детального вивчення ті країни, які відповідають пріоритетам зовнішньої політики України, з урахуванням сучасної політико-економічної ситуації у світі. Окремі питання курсу можна запропонувати учням опрацювати самостійно. Необхідно стимулювати самостійну пізнавальну діяльність старшокласників, спонукати їх до використання типових планів характеристики територій та об'єктів, матеріалів із засобів масової інформації та науково-популярної літератури, що допоможе їм розуміти та аналізувати сучасні події у світі, розвивати проектну діяльність. Такий підхід сприятиме актуалізації навчально-пізнавальної, комунікативної, інформаційної, ціннісно-сислової та інших компетенцій і значно поглиблюватиме загальнокультурні надбання учнів. У програмі кожного класу передбачено засвоєння певної кількості назв географічних об'єктів. Окремі назви (рівнин, гір, річок, морів тощо) повторюються в програмі, проте це не означає, що при повторенні будь-якого об'єкта слід обмежитися лише показом його на карті [3, с. 42].

У кожному курсі уявлення про нього необхідно доповнювати новими характерними рисами і таким чином розширювати та поглиблювати знання учнів про об'єкти, що вивчаються. Практичні роботи можуть виконуватися під час вивчення тем, де вони передбачені, і в окремо відведений час (за вибором учителя). Окремі практичні роботи є навчально-тренувальними, інші ж — підсумковими. Перевіряє й оцінює практичні роботи вчитель на власний розсуд: у всіх учнів чи вибірково.

У кожному семестрі обов'язково оцінюються дві практичні роботи, які також обирає вчитель. Час проведення практичних робіт на місцевості визначає вчитель, урахувавши рекомендації Міністерства освіти і науки України. У програмі подано орієнтовний розподіл годин за розділами і темами. Частина навчального часу вчитель може використати на свій розсуд з метою глибшого вивчення або повторення певного навчального матеріалу за рахунок скорочення окремих питань і тем основних курсів.

Формування географічної картини світу, відіграючи світоглядну роль, є невід'ємною частиною процесу соціалізації – засвоєння індивідом соціальних норм і цінностей, знань і навичок, що дозволяють йому успішно функціонувати в суспільстві. Формування географічної картини світу, так чи інакше, здійснюється більшістю з відомих нам інститутів соціалізації: крім школи, ними також є сім'я, засоби масової інформації (телебачення, преса, інтернет), групи однолітків тощо. Географії належить найважливіша роль у формуванні громадської, гуманітарної, економічної та екологічної свідомості в період модернізації та реформування освітньої системи [2, с.11].

Недооцінка суспільством значення географії і географічної освіти, її ролі у становленні й розвитку сучасної культури може мати серйозні наслідки. Тому, поряд з іншими сферами життя суспільства, розвиток комплексу географічних наук є і повинно бути пріоритетним завданням державної політики будь-якої країни. Україна, разом з іншими передовими країнами, створює умови для підготовки наукових кадрів і проведення досліджень.

На сучасному етапі пріоритетними напрямками розвитку географії є: вивчення Світового океану, геоінформаційні системи і космічна географія, політична географія і геополітика. В умовах кризи нечисленних етносів і їх культур широкий розвиток набувають етнологія і етнографія. Геоекологія і природокористування розвиваються у зв'язку з необхідністю використання поновлюваних природних ресурсів і охорони навколишнього середовища.

У зв'язку зі зростаючими екологічними, економічними проблемами і проблемами розподілу і використання природних ресурсів, особливе місце у формуванні наукового світогляду займає формування екологічної культури. Формування екологічної культури людини – це спосіб гармонізації відносин між суспільством і природою, спрямований на збереження нашої планети, на свідому соціально-економічну діяльність суспільства, на розуміння взаємовідносин «людина – природа – суспільство – культура».

Екологізація географічної освіти ставить собі за мету дати учням науково обґрунтоване розуміння наслідків нераціонального природокористування, причин глобальних і регіональних екологічних проблем тощо [2, с. 103]. На жаль, зараз досить гостро виступає проблема слабкого засвоєння географічних знань учнями, географічної безграмотності. Так, у великій кількості школярів відзначаються складності у просторовому мисленні, невміння орієнтуватися у просторі. Це заважає формуванню повноцінної картини світу, що призводить до нерозуміння просторових процесів і явищ у подальшому, заважаючи продовженню освоєння природничо-наукових дисциплін.

Можливо лише припустити, з чим це пов'язано: з утратою інтересу суспільства до традиційної географії, застарілою системою викладання географії, або навпаки, з помилками, допущеними при формуванні сучасної системи навчання та виховання географії. Тому необхідно зробити акцент на спрямованевиявлення рівня географічної грамотності учнів, що допоможе в подальшому скоригувати основні завдання викладання географії в сучасній школі, позначити нові орієнтири і створити передумови для зміни структури викладання географії. Крім того, слід виявити проблеми в засвоєнні учнями географічних знань.

Зважаючи на вищесказане, виявлення дисциплінарної специфіки краєзнавчого знання, гносеологічних можливостей, власних методичних прийомів тощо постають серед невідкладених науково-практичних завдань. Однак, питання часу виникнення краєзнавчого знання не можна вирішити засобами самого краєзнавства. У цьому випадку варто звернутися, як говорять, до загальнометодологічного арсеналу. Існує необхідність і у збагаченні та вдосконаленні категоріального апарату і методів краєзнавчих досліджень, що, звісно, є пріоритетним напрямком у розвитку будь-якої дисципліни.

Актуалізація теоретичної складової у викладені матеріалу не означає нехтування ролі і значення безпосередніх краєзнавчих відомостей. Частково це знайшло відображення і у даному посібнику, де викладення основ теорії супроводжується окремими вставками, що висвітлюють ті або інші характеристики певних країн [2].

Посилена увага до теоретичних питань зумовлена також загальною тенденцією до збільшення обсягу краєзнавчих знань, щільністю інформації, що унеможливорює утискання їх у межі навчальних планів і засвоєння учнівською аудиторією. То ж у центрі навчання постає виклад теоретичного матеріалу, тоді як значний обсяг фактографічних знань переводиться до інформативно-довідкової літератури (словників, енциклопедій, довідників, покажчиків та ін.) і відводиться на самостійне опанування учнями.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у заданому напрямі.

Краєзнавство формує у свідомості учня локальні і глобальні структури сучасної картини світу в багатьох її вимірах. Дисципліна знайомить з туристичними ресурсами країн світу, дозволяє зрозуміти природу основних проблем сучасності та усвідомити гуманістичну роль географічної науки. Краєзнавчі знання розвивають просторове мислення і формують необхідні професійні навички. Поза сумнівом, усе це є невід'ємною складовою загальної і фахової культури учня і належить до числа найважливіших завдань при вивченні дисципліни.

Складовою дидактичного процесу будь-якого напрямку підготовки є проблема навчальної літератури, що постає серед найактуальніших на кожному етапі суспільного розвитку. Останніми роками в Україні усе частіше з'являються як вітчизняні, так і закордонні видання, покликані заповнити існуючу прогалину в географічній освіті. Повною мірою це стосується

краєзнавства. Втім, не для кого не є таємницею, що в існуючих посібниках і підручниках з відповідної дисципліни досить малий обсяг припадає на висвітлення теоретичних проблем курсу. Теоретичні рефлексії навіть навколо предметно-об'єктного поля краєзнавства залишаються поза увагою не тільки навчальної літератури, але й наукових розробок. При цьому спостерігається лише екстраполяція напрацювань комплексного, географічного краєзнавства у площину туристично-краєзнавчого дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брель О. А. Развитие профессиональных интересов старшеклассников в условиях естественнонаучного образования: дис. канд. пед. наук: 13.00.01 / Кемеровский гос. ун-т. Кемерово, 2002. 208 с.
2. Енциклопедія освіти. Акад. пед. наук України. / голов.ред. В. Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. С. 1040.
3. Ковчин Н. А. Роль сучасного шкільного підручника з географії у формуванні системності знань школярів. *Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць*. Київ: Пед. думка, 2011. №11. 800с.
4. Максаковский В. П. Географическая картина мира: пособие для вузов. Кн. I: Общая характеристика мира. Глобальные проблемы человечества. Москва: Дрофа, 2008. 495 с.
5. Столяренко Л. Д. Педагогическая психология. Изд. 5-е., испр. Ростов: Феникс, 2008. 542 с.
6. Уколова Е. В. Гененко И.А. Формирование географического мышления при культурологическом подходе. *Успехи современного естествознания*. Москва, 2011. № 7. С. 31–32.

REFERENCES

1. Brel' O. A. Razvitie professional'nyh interesov starsheklassnikov v uslovijah estestvennonauchnogo obrazovanija: dis. kand. ped. nauk: 13.00.01 / Kemerovskij gos. un-t. Kemerovo, 2002. 208 p.
2. Enciklopedija osviti. Akad. ped. nauk Ukrajiny. / golov.red. V. G. Kremen'. Kyiv: Jurinkom Inter, 2008. P. 1040.
3. Kovchin N. A. Rol' suchasnogo shkil'nogo pidruchnika z geografii u formuvanni sistemnosti znan' shkoljariv. Problemi suchasnogo pidruchnika: zb. nauk. prac'. Kyiv: Ped. dumka, 2011. №11. 800 p.
4. Maksakovskij V. P. Geograficheskaja kartina mira: posobie dlja vuzov. Kn. I: Obshhaja harakteristika mira. Global'nye problemy chelovechestva. Moskva: Drofa, 2008. 495 p.
5. Stoljarenko L. D. Pedagogicheskaja psihologija. Izd. 5-e., ispr. Rostov: Feniks, 2008. 542 p.
6. Ukolova E. V. Genenko I.A. Formirovanie geograficheskogo myshlenija pri kul'turologicheskom podhode. Uspehi sovremennogo estestvoznanija. Moskva, 2011. № 7. P. 31–32.